

CHIPUL STRĂINULUI ÎN JAPONIA EREI MEIJI (1868-1912)

ALEXANDRA-MARIA CUCU

Dacă dorim să analizăm o civilizație, trebuie să ne oprim asupra transformărilor survenite la diverse nivele. Tehnicile de producție, mecanismele schimbului, repartitia puterilor și situația corpului legislativ constituie importante puncte de reper într-o abordare tradițională. Comportamentele colective - în care includem atitudinile mentale și viziunea despre lume caracteristice respectivei civilizații la un moment dat, au darul de a ne oferi o nouă posibilitate de înțelegere a acesteia și din contextul astfel creat să construim noi mecanisme de studiu al evoluțiilor sale.

În lucrarea de față îmi propun să analizez cele mai semnificative aspecte ale evoluției societății japoneze în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea - respectiv pe durata perioadei istorice cunoscute sub numele de Epoca Meiji (1868-1912)¹ sau "era guvernării luminate".

Motivație

Se poate naște întrebarea "De ce Japonia - și, mai ales - *de ce Japonia Erei Meiji*?" Cele câteva răspunsuri pe care le voi da mai jos constituie principalele argumente care m-au determinat să mă opresc în

¹ Epoca se cheamă astfel de la numele pe care și-l ia Mutsuhito, încoronat ca Împărat Meiji la 3 ianuarie 1868. Era un lucru de foarte mare importanță - numele Împăratului putând, conform credinței *shintoiște* să schimbe până și cursul istoriei. Gestul lui Mutsuhito a făcut, astfel ca *Era guvernării luminate* să se bucure de sprijinul popular.

mod special asupra acestei epoci, mai importantă pentru istoria modernă și contemporană - din punctul meu de vedere - decât oricare altă perioadă din evoluția spiritului nipon.

În anii care au urmat celui de-al doilea război mondial interesul stârnit de cultura și civilizația niponă a cunoscut o creștere fără precedent. Studiile de niponologie realizate în afara granițelor Japoniei - și aici mă refer la Școlile americană, germană, engleză și rusă (care sunt cele mai importante) - au condus la găsirea unor rezultate, uneori chiar mai importante decât cele obținute pe tărâm nipon. Între Japonia și România se stabilesc relații diplomatice încă din secolul al XIX-lea,² nu puține fiind ordinele și decorațiile oferite de Casa Regală Română unor membri marcanți ai Casei Imperiale Japoneze.³ În România perioadei interbelice se scrie mult despre japonezi și țara lor,⁴ atât în literatura de călătorie, cât și în cea destinată popularizării⁵ cunoștințelor geografice, științei, etc. Se înțelege de la sine - asimilarea de către publicul românesc a unor idei și a unui mod de viață specific nipon este excusă. Apare, însă, un roman⁶ scris de un român în care atmosfera creată amintește în mod surprinzător de opera în proză a unui autor japonez din secolul al XVII-lea: *Ihara Saikaku*.⁷

Ideologia comunistă, marxistă, “anti-imperialistă” a interzis vreme de trei decenii și mai bine orice legătură sau contact diplomatic cu o țară

² Constantin Bușe, Zorin Zamfir, *Japonia, un secol de istorie. 1853-1945*, București, 1990, p. 8.

³ Prințul *Naruhiko*, Șeful Casei *Higashi-Kuni* a primit Marea Cruce a Ordinului Carol I; Șeful Casei *Takamatsu*, Prințul *Nobuhito* este, de asemenea, decorat cu marea Cruce a Ordinului Carol I; chiar și împăratul *Hirohito* (1921-1989) a fost făcut Cavaler, decorat cu Ordinul Carol I cu colier. Toate aceste informații au fost obținute din *Almanach de Gotha*, Paris, 1934, p. 150.

⁴ Vezi I. Simionescu, *Japonia, țara minunilor*, București, 1934, seria “Cunoștințe folositoare”; Gh. Băgulescu, *Suflet japonez*, trei volume, Tokyo, 1934; Ioan Timus, *Japonia de ieri și de azi*, București, 1943.

⁵ Multe materiale legate de japonezi - fie în mod special, fie în grupuri legate prin preocupări sau după alte criterii apar în colecții de tipul celei amintite mai sus: seria “Cunoștințe folositoare”.

⁶ Ioan Timus, *Ogiō-san* (Domnișoarele), București, 1938.

⁷ *Ihara Saikaku* (1642-1693) prozator și poet important al Perioadei Edo (1600-1868), autor de poeme *haikai* și de povestiri *ukiyo-zōshi*; se inspiră din viața de zi cu zi a orașenilor din Edo (actualul Tōkyō) și Osaka. Eroii săi - negustori și curtezane - sunt surprinși într-o serie de situații din care nu lipsesc nici comicul și nici senzualul. Cele două categorii estetice își găsesc la Saikaku expresia cea mai complexă, ocultând uneori cu succes conflictul dintre *giri* (datorie) și *ninjō* (sentimente) - topos preferat îndeosebi de arta (și mai ales literatura) cu caracter didactic din epocă.

care își păstra Împăratul - chiar dacă numai ca simbol - și al cărei mecanism de piață venea în contradicție cu structurile economice de tip sovietic. Debutul și slăbirea relațiilor cu Japonia, una din Marile Puteri economice Mondiale de după război au dus la construirea unei scheme mentale stereotipe legată de Țara Soarelui-Răsare, care nu a ajutat foarte mult reluării unor contacte diplomatice și economice bine determinate după 1989.

Puțini au fost românii pe care i-au interesat studiile de niponologie și, întocmai ca în Japonia secolelor XVII-XVIII, singurul aspect al civilizației nipone care a prezentat interes pentru oficialitățile din România comunistă - a fost acela tehnologic. În puținele lucrări apărute în România de după 1947 o serie de informații sunt prezentate eronat, fiind selecționate în genere lucrări cu puține lucruri importante, cât mai ales cu ideologia marxist-leninistă. Dificultatea limbii japoneze a constituit de asemenea o barieră serioasă în stabilirea unei corespondențe adevărate și de lungă durată, ea ducând la rezultatele "parțiale" pe care le reprezintă lucrări ca "Civilizația japoneză tradițională" sau "Meridianul Yamato".⁸ Deși intențiile care îi animă pe autorii lor sunt cu totul deosebite - lipsa informațiilor și circumstanțele create în perioada comunistă fac ca aceste lucrări să își piardă astăzi din interes.

Evenimentele din 1989 au dus la o reanimare a relațiilor diplomatice româno-nipone, însă vreme de șapte ani au păstrat un ton mai mult convențional. Creșterea interesului japonezilor față de România se poate, însă, lesne constata după noiembrie 1996. Pentru o mai mare siguranță în obținerea unui succes real atât în relațiile economice, cât și în cele diplomatice și culturale, este necesar un anume profesionalism și apelul la specialiști. În Japonia Erei Meiji vedem o cale - adecvată firește secolului său - de tranzitare într-un interval de timp dat, de la un anume tip de societate la alt tip de societate.

În Japonia secolului al XIX-lea se produce o schimbare de esență. Aceasta are loc atât ca urmare a acțiunii unor factori interni, cât și - mai ales ca o consecință a intervenției externe. În cazul celei de-a doua

⁸ Prima lucrare îi aparține dr. Octavian Simu, actualmente personalitate binecunoscută în lumea niponologilor români. Autor al multor lucrări despre Japonia, a recunoscut deschis - la sedința Societății Române de Niponologie din decembrie 1996 că lipsa informațiilor l-a obligat să se restrângă la câteva aprecieri generale, lucrările sale pierzându-și ușor din actualitate. Nu știu dacă și Florin Vasiliu - președinte al Fundației Niponica și autor al celei de a doua lucrări a recunoscut același lucru, însă cred că pentru toți cei preocupați de acest domeniu restricțiile impuse de lipsa comunicării și cenzura au constituit adevărate catastrofe intelectuale

situații, putem vorbi de o adevărată *vaterlandische umkehr*⁹ japoneză. Regăsirea valorilor tradiționale cu o vechime mai mare de șase secole își are în bună măsură rădăcinile în sosirea Comandorului Matthew Perry în 1853.¹⁰

Acum se petrece acea trecere - ca să folosim sintagmele folosite de Tönnies - de la o societate de tip *Gemeinschaft* la una de tip *Gesellschaft*.¹¹ Tradiționalul conflict dintre *shin* (simțire) și *ri* (rațiune), dintre *giri* (datorie) și *ninjō* (sentimente) își găsește într-o măsură mai mare sau mai mică rezolvarea prin această schimbare de opțiuni. Modificările survenite la nivelul mentalului vor avea darul să producă o secționare considerabilă a continuității la nivelul vieții private și publice - atât între Japonia tradițională și cea modernă - cât și între Japonia și celelalte civilizații conservatoare din Asia secolului al XIX-lea.

În "noua" societate niponă putem observa existența unei noi grile de valori, a unor aspirații diferite de tot ceea ce caracterizase gândirea de până atunci.

Secolul al XIX-lea înseamnă pentru japonezi cel de-al doilea contact important cu *străinii*.¹² De această dată, însă, rolul *veneticilor* este jucat de reprezentanții mai tinerei națiuni americane.¹³ După Restaurarea Puterii Imperiale au loc mutații în conștiința japonezilor - efectul acestora făcându-se simțit mai târziu - în perioada interbelică și în vremea celei de-a doua conflagrații mondiale. Puternicele mișcări ultranaționaliste născute acum ca și foarte eficientele slogane din această perioadă vor contribui efectiv la instituirea unui climat tensionat în relațiile cu non-japonezii, care în final va degenera provocând țării imense daune morale și materiale.¹⁴

⁹ Hölderlin este cel care folosește aceste cuvinte - *acasă* semnificând pentru el Grecia.

¹⁰ Constantin Bușe, Zorin Zamfir, *op. cit.*, p. 23.

¹¹ Cf. F. Tönnies, *Community and Society*, Michigan University Press, 1960; despre această trecere vorbește psihiatrul Takeo Doi în lucrarea sa *Amae no Kôzô* (Structura *amae*-ului), Kôbundô Ltd., Tôkyô, 1971.

¹² Primul *contact* cu europenii avusese loc în perioada *Muromachi* (1333-1568). După ce ajunseseră pe mare în India - în 1498 - și în China în 1513, în 1543 portughezii debarcă la Tanegashima, situată în largul Insulei Kyushu - cf. Paul H. Varley, *Japanese Culture*, Charles E. Tuttle Company, Tôkyô, 1984, 1986, 1991, p. 127.

¹³ Să nu uităm că de la descoperirea continentului american și până la prima debarcare a europenilor în Japonia nu trecuse decât o jumătate de secol.

¹⁴ Aici mă refer la contribuția dezastruoasă pe care a jucat-o ultranaționalismul nipon în declanșarea atacurilor împotriva americanilor - la Pearl Harbour - precum și la întreținerea unui climat defavorabil străinilor, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial.

Japonia Erei Meiji este unul din punctele de referință cel mai des citate în lucrările al căror conținut tratează probleme generale, specifice societății nipone. Orice lucrare de istorie, psihologie, literatură, artă sau chiar religie nu poate să își afirme ideile fără a face o referire - cât de mică - la evenimente, personalități sau curente de gândire din acea perioadă. Așa cum cel de-al doilea război mondial este încă prezent în imaginarul politic contemporan (toate explicațiile actuale folosind argumentații ce își găsesc identitatea în idei apărute fie *înainte*, fie *după* război), tot așa - societatea japoneză contemporană se legitimează prin Epoca Meiji. Topos preferat în discursurile cu caracter patriotic, evocarea s-a dovedit foarte eficientă în momente de mare tensiune, credibilitatea sa fiind o dovadă a acțiunii efective a imaginărilor politice.

Găsirea unei noi identități și credibilitatea internațională pe acest fond schimbat de puțină vreme - a constituit pentru mai multe țări aflate în proces de modernizare în secolul al XIX-lea o problemă serioasă. Nici România nu a făcut excepție de la această problemă. Acomodarea celorlalte state cu situația creată și noile cerințe ale societăților în curs de modernizare - care au avut multe trăsături în comun - au produs schimbări nu numai în harta zonelor de influență, dar și în percepția oamenilor. Modul în care este *celălalt* perceput începe, în sfârșit să sufere transformări și *barbarul* își câștigă încet, încet, un statut diferit.

“Imaginea are ... o funcție de prim ordin în comunicarea intelectuală, în raporturile cu *celălalt*, în cunoașterea și definirea *alterității*, domeniu *la modă* în deceniile din urmă.”¹⁵ Ceea ce este statuat prin tradiție - se modifică greu. A fost greu pentru mulți să îi accepte pe *ceilalți* și încă și mai greu pentru aceia să se accepte, însă, odată început, procesul avea să își cunoască deznodământul o sută de ani mai târziu. Iar cele care au ajutat la această clarificare au fost studiile dedicate *celuilalt*.

Străini și străinătate în Japonia Erei Meiji

Anglia - în Vest
Rusia - în Nord,
Compatrioți,
Nu încetați să fiți vigilenți !
Tratatele care unesc la suprafață

¹⁵ Alexandru Dușu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1986, p. 195.

Nu cimentează și adâncurile sufletului.
Vor fi ființând ele - legile internaționale...
Dar când vremea va veni
Va trebui să fim pregătiți.
Căci, împliniți și cu forțe sporite
Îi vor devora cei tari pe cei slabi.¹⁶

Unul dintre cântecele populare cele mai cunoscute în cea de-a doua parte a Epocii Meiji ilustrează în mod clar starea de spirit existentă în rândul populației față de *străini*.

Cine sunt aceștia și de ce reprezintă ei o amenințare la adresa "ființei naționale" a japonezilor în secolul al XIX-lea - iată principalele probleme pe care le voi trata în acest subcapitol.

Și dacă vrem să ne referim la identitatea străinilor - cântecul numește în mod foarte clar două dintre țările care reprezentau un potențial pericol pentru Japonia în acea perioadă: Anglia și Rusia. Cu aceasta din urmă se va ajunge chiar la un conflict armat în 1904-1905¹⁷, încheiat cu victoria neașteptată a japonezilor.

După Restaurarea imperială și victoria deplină a regimului Tokugawa, cei care contribuiseră la această răsturnare de forțe aveau să se dedice unei severe politici izolaționiste după model occidental. Încă de la început noul regim a urmat un curs aflat în contradicție completă cu ceea ce definise regimul anterior. Nici un an de la guvernarea sa nu se încheie - când desființează toate privilegiile *daimyo*-ilor în materie de impozite. Cele 40 de procente pe care fermierii le plăteau de regulă acestor seniori trec în visteria statului. Deși seniorilor li s-a acordat dreptul de a-și păstra jumătate din venit, aceasta nu a fost destul cât să le potolească mânia. În curând au urmat și alte măsuri luate de noii guvernanți. *Daimyo* au fost scutiți de plata întreținerii samurailor aflați în serviciul personal și de cheltuielile publice. *Samurarii* - sau *bushi*, cum li se mai spunea - au primit pensii de la Guvern. În următorii cinci ani orice urmă de inegalitate socială este desființată, prin scoaterea în afara legii a portului săbiilor, a restricțiilor referitoare la hainele pe care oamenii fuseseră obligați să le poarte în perioada anterioară (și aceasta în funcție

¹⁶ Ohama Tetsuya, *Meiji no bôhyô*, Shuei Shuppan, 1970, p. 12.

¹⁷ Pentru detalii poate fi consultată foarte utila lucrare a lui Hill Nish, *The Origins of the Russo-Japanese War*, London, New York, Longman, 1985.

de clasa socială de care aparținea fiecare).¹⁸ Se renunță la legile care îi legau pe oameni de pământ, sunt desființate calebrele *bariere* care separaseră feudele una de cealaltă și chiar și Budismul este atacat puternic.

Până în 1876 samurarii au primit de la Guvern pensii - mai mari sau mai mici, în funcție de statutul ocupat în perioada anterioară și cu sumele avansate o dată pentru următorii 10-15 ani aceștia și-au putut înființa diferite afaceri pe cont propriu. A fost un pas extrem de important în tranziția de la economia feudală la sistemul economiei de piață aplicat ca în Occident.

Cu toate acestea reformele nu s-au bucurat de sprijinul populației. Oamenii erau mult mai entuziasmați la gândul că țara lor avea să invadeze Coreea - ideea fiind mult mai dezbătută între 1871 și 1873.¹⁹ Însă tânărul guvern Meiji nu numai că a persistat în înfăptuirea reformelor - ci a reușit și să distrugă orice proiect de invazie. Programul conducătorilor a contrastat atât de puternic cu așteptările populației, încât s-a ajuns la revolte: în 1877 Saigo Takamori²⁰ conduce Rebeliunea Satsuma, ai cărei principali susținători erau samurarii - marii dezamăgiți ai epocii. Guvernul angajează o armată de mercenari și samurarii sunt înfrânți.

Nici fermierii nu s-au arătat mai mulțumiți. Între 1868 și 1878 au avut loc 190 de revolte ale țăranilor²¹, motivele fiind dintre cele mai diverse: taxele care rămăseseră la fel de mari ca și în perioada Tokugawa; au protestat împotriva obligativității educației, a concentrării în armată - necesară și aceasta -, împotriva recensămintelor și a reîmpărțirii pământurilor, împotriva iertării celor aflați în afara societății, a reformei

¹⁸ În perioada Edo (1600-1868) este instituită în mod oficial ierarhia socială *SHI-NO-KO-SO* care așează categoriile sociale după importanță. Astfel - pe prima treaptă erau situați samurarii, urmați de fermieri, meșteșugari și negustori. Plasarea comercianților pe treapta cea mai joasă a societății își are explicația în ideologia oficială neoconfuciană a epocii (inspirată de scrierile unui discipol chinez al lui Confucius, pe nume Chu Hsi) și care considera negoțul un soi de speculă, care nu produce nimic în mod vizibil. Desigur - situația reală avea să cunoască o întorsătură dramatică, negoțul având, de fapt, nivelul de trai cel mai ridicat, iar fermierul, împovărat de taxe - cel mai scăzut nivel de viață. Epoca Meiji stabilește un echilibru, abilitând în mod oficial *normalitatea* și anulând absurdul. Informațiile referitoare la ierarhia socială se găsesc în *Nihon Shi* (Istoria Japoniei), Kodansha International, Tōkyō, 1996, p. 100-103.

¹⁹ William Theodore de Bary, *Sources of Japanese Tradition*, Columbia University Press, New York and London, 1958, 1971, p. 658-662.

²⁰ *Nihon Shi - op. cit.*, p. 184-185.

²¹ Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*, Charles E. Tuttle Co., 1954, 1996 (ediția a 50-a), p. 78.

calendarului, a atacurilor oficiale împotriva Budismului și a multor altor măsuri care nu au avut ca scop decât îmbunătățirea traiului și a nivelului general de civilizație în rândul populației.

Se poate naște întrebarea: *cine erau acești guvernanți atât de hotărâți?* Răspunsul este simplu. Erau samurai de rang inferior și negustori care, chiar și în perioada anterioară²² se bucuraseră de oarecari privilegii. Mulți dintre ei fuseseră supraveghetorii domeniilor marilor seniori - *daimyo* - și care deprinseseră în acest fel o serie de tehnici de a administra în mod eficient domeniile. Fuseseră mulți implicați și în administrarea altor tipuri de întreprinderi decât cele agricole - mine, manufacturi cu profil textil sau de fabricare de arme. Unii fuseseră negustori care își cumpăraseră titlul de *samurai*. În final acest corpus administrativ s-a grupat într-o alianță foarte eficientă, care a dus la capăt un program complex de reforme. Deși în primii ani - după cum am arătat - acești excelenți tehnicieni nu s-au bucurat de simpatia japonezilor, ei au reușit într-una din cele mai dificile misiuni politice și economice care au fost duse la sfârșit vreodată. Nu au tratat ce au avut de făcut ca o misiune ideologică, ci - pur și simplu - ca pe o slujbă. Ei au reușit să treacă acest test, însă mitologia politică avea să își manifeste eficiența la alte nivele - inferioare calitativ și superioare cantitativ.

Entuziasmul stârnit de ideea cuceririi unei țări vecine, toate manifestările de bucurie în urma înfrângerii Chinei - în războiul din 1894-1895 -, ca și după victoria repurtată asupra armatei Țarului, în 1905, și care vin după două secole și jumătate de pace deplină, provoacă întrebări ale căror răspunsuri se leagă mai mult sau mai puțin de prezența străinilor în arhipelag.

“*Străinul* este ... un termen generic, înglobând, indiferent de componenta etnică, pe cei care reflectă un alt sistem de valori decât cel în genere acceptat sau impus.”²³ De la imaginea pe care acești “venetici” o creează, până la mentalitatea acestora, totul este scrutat cu atenție, prevenitor.

De multe ori se fac confuzii între atitudinile diferitelor națiuni din Asia față de străini - iar China și Japonia sunt puse de cele mai multe ori în aceeași categorie. Adevărul este că din partea Chinei se manifestă și altceva, dincolo de rezerva tradițională... Este un *dispreț* față de *barbarii* veniți din Europa și America, pe care spusele lui Lū Hsūn o dovedesc în

²² Perioada Edo (1600-1868), denumită astfel după orașul de reședință al *Shōgunilor* Tokugawa, în care se afla și Guvernul militar - *Bakufu*.

²³ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p. 179.

mod clar: "În acea vreme (secolul trecut - n.n.) se obișnuia ca după studierea clasicilor confucianiști să se dea un examen pentru un post guvernamental. Cei care studiau materii occidentale erau priviți ca unii care își vânduseră sufletul barbarilor în disperarea lor de a-și găsi alt loc mai bun, unde să își pună în valoare capacitatea."²⁴

Această siguranță de sine, lesne de înțeles în cazul unei civilizații vechi de câteva milenii, va constitui - dincolo de Marea Interioară - prilej de evidențiere a superiorității japoneze incontestabile.

"În lumea de astăzi (secolul al XIX-lea - n.n.) Europa și America sunt cu siguranță mari puteri, iar țările create de europeni au prosperat fără doar și poate. Acum numai cei din Est mai pot ține piept progresului acestor țări. Cu toate acestea, India, Egiptul, Burma și Annam și-au pierdut deja independența. Siamul, Tibetul și Coreea sunt extrem de slabe și le va veni greu să își stabilească autonomia. Astfel - în Orient - astăzi numai Japonia și China au o poziție independentă, suficient de stabilă ca să intre în competiția pentru drepturi alături de Marile Puteri. Dar China se *agață* de clasici și este lipsită de spiritul progresului. Numai în Japonia a prins rădăcini ideea de progres, planurile sale exprimându-și în mod clar dorința de a avea o civilizație glorioasă în viitor."²⁵

Preocupările pentru soarta *celorlalți* porniți împotriva *celorlalți* - mai precis pentru situația micilor state din Asia de Sud, preluate și transformate în colonii de Marile Puteri europene nu îi preocupă numai pe politicienii japonezi ai secolului al XIX-lea. Dincolo de forurile academice, cântecele populare construiesc o solidaritate remarcabilă, fondată pe principii ce țin mai mult de tradițiile culturale apropiate și zonele de influență tradiționale - decât pe realitatea existentă - și care opun Japonia țărilor europene, ca și Statelor Unite, transferându-i foarte subtil misiunea de *salvator al Asiei*.

²⁴ Lü Hsün, *Three Stories by Lü Hsün*, Cambridge University Press, New York - citat de Takeo Doi în *The Anatomy of Dependence*, Kodansha International, Tokyo, New York, London, 1973, 1981, p. 47.

²⁵ Inoue Tetsujirō, *Prefața la Chokugō engi* (Comentariul la Ordonanța Imperială a Educației), scris în 1891 la cererea expresă a Ministerului Educației - Monbushō - și care va circula în mod oficial în toate școlile din țară, vânzându-se în câteva milioane de exemplare - cf. Carol Glück, *Japan's Modern Myths. Ideology in the Late Meiji Period*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1985, p. 128-129.

Mereu frământate și nesupuse în veci,
Afganistan, Baluchistan,
Annam, India, Burma,
Și alte nenumărate țări mici
Toate acestea sunt colonii - fie ale Angliei,
Fie ale Franței.
Dacă se continuă așa, Orientul
Va sfârși prin a fi călcat în picioare
De Puterile occidentale.
Și nici o țară nu-și va mai păstra
Poziția - pe picior de egalitate.

Anglia, Franța, Germania, Rusia -
Fi-vor toți dușmanii zdrobiți
Și steagul glorios al Soarelui Răsare
Va flutura deasupra piscurilor Himalayei
Ce bucurie ! Ce fericire !²⁶

Finalul acestei “balade populare moderne” ilustrează căderea într-una din cele mai serioase capcane elaborate de mitologia politică. Țelului generos al *salvării* îi sunt insinuate cu abilitate ideea expansiunii teritoriale prin violență și a imaginii unității unui vast ținut al cărui centru de greutate să îl constituie Japonia. Și cum declanșarea unei “mine” naționaliste provoacă la rândul său și alte reacții de acest gen, mitul *unității* întregii Asii de Sud-Est nu întârzie să apară.

Astfel, în 1891 se înființează în Japonia o Societate Orientală (*Tôhō Kyôkai*).²⁷ Cunoscuții ziariști ai vremii - Kuga și Miyake - precum și alți intelectuali de marcă - Inoue Tetsujirô și Oi Kentarô - se asociază, propunându-și să elaboreze un program care să ia în considerare condițiile existente în țările asiatice vecine, având ca scop “păstrarea balanței între națiunile Estice și Vestice din Orient”.²⁸

Inoue merge mai departe și îndeamnă oamenii să se unească împotriva dușmanului din afară: “dacă oamenii nu vor fi uniți,

²⁶ *Azia no Zentô - Soeda, Enka no Meiji Taishôshi*, 48 - citat în Carol Glück, *op. cit.*, p. 131-132.

²⁷ *Ibidem*, p. 131.

²⁸ *Sadeka - Kindai Nihon ni oreru taigai kô undô*, p. 65-68 - citat în Carol Glück, *op. cit.*, p. 131.

fortificațiile și vasele de război nu vor fi suficiente. Dacă vom fi împreună - atunci nici chiar un milion de dușmani furioși nu ne vor putea face nici un rău”.²⁹

După cum se poate observa, discursul pune din nou problema străinilor. Despre tratamentul pe care aceștia îl primesc - conform imginarului japonez de secol XIX - ne putem da seama, atât din subiectele abordate în rândul intelectualilor, cât și din discuțiile oamenilor de rând.

Preocuparea față de *celălalt* are o evoluție specială. Ea nu poate fi, însă, complet desprinsă de o epocă anterioară³⁰ lungă de aproape un secol, care creează un precedent ce explică atitudinea de respingere a japonezilor la venirea lui Perry în 1853.

Până în secolul al XVI-lea Japonia fusese inaccesibilă străinilor. Au existat două tentative - în 1274 și 1281³¹ - ale mongolilor lui Kublai-Khan (1215-1294) să ocupe țara despre care cronicile chinezești vorbeau în termeni atât de favorabili. Încercările au eșuat datorită unor coincidențe datorate condițiilor fizico-geografice ale Japoniei. Astfel - prima expediție mongolă a fost distrusă aproape în întregime de o furtună, iar cea de a doua a fost alungată de un taifun puternic. Evident - retragerii grăbite a inamicului i-au urmat numeroase slujbe de mulțumire adresate zeilor protectori ai Japoniei, care au coincis cu apariția unui nou cult al Împăratului. În mișcarea ideologică prin care Restaurația Puterii Imperiale s-a desfășurat în secolul al XIX-lea un segment al propagandei imperiale avea să reînvie acest cult vechi de șase secole: *Tennōsei ideorogii*³² (ideologia imperială). Pentru japonezii secolului al XIII-lea nu încăpea nici o îndoială: zeii, strămoșii direcți ai Fiului Cerului trimiseseră apele și vânturile ca să îi apere. Contribuția Împăratului era evidentă. Strănepot al Zeiței-Soare, Amaterasu Omikami, soră cu Insulele japoneze născute din aceeași părinți celești - Izanagi și Izanami³³ - împăratul

²⁹ Carol Glück, *op. cit.*, p. 130.

³⁰ Mă refer la perioada cuprinsă între venirea portughezilor - în 1543 și expulzarea ultimilor europeni - în 1640.

³¹ *Nihon Shi, op. cit.*, p. 64.

³² Carol Glück, *op. cit.*, p. 281-286.

³³ Mitul nașterii insulelor japoneze din Izanami și Izanagi este relatat pentru prima dată în *Kojiki* (prima cronică scrisă în limba japoneză în 712, “Însemnări despre lucrurile de demult”) și reluat în cea de a doua cronică japoneză - scrisă de data aceasta în limba chineză - *Nihon shoki* (“Despre țara lui Soare Răsare”), compilată în 720. În cele două lucrări găsim întreaga literatură mitologică despre nașterea țării, a zeilor și a familiei Imperiale.

fusese garantul curăției pământului sfânt ce reușise astfel să își păstreze neștirbită integritatea și puritatea.

“Pângărirea” teritoriului nipon prin venirea *barbarilor* în secolul al XVI-lea avea să se încheie tragic - prin vărsare de sânge și închiderea granițelor țării pentru un sfert de mileniu.

În cele câteva rânduri de mai jos mă voi opri asupra termenului de *barbar*, asupra semnificației acestuia, asupra *carierii* sale în Japonia - deloc banală.

Cuvântul *barbar* desemnează un individ care aparține unei civilizații inferioare - din punctul de vedere al celui care *atribuie* acest calificativ. Sfera semantică a cuvântului are în compoziție și sememul *depreciativ*. Iată că *barbarul* nu este numai un străin cu o altă scară de valori - ci se găsește situat pe o poziție net dezavantajoasă față de evaluator.

Românii au folosit diferiți termeni pentru a-i desemna pe străini. Raportat la vechimea *ființării* într-un ținut - noilor veniți li s-a spus și “venetici”. Aceștia produceau o serie de perturbări ale ritmului vieții din ținut și, evident, erau priviți cu o doză mare de nemulțumire. Mai erau și *păgânii* - ne-creștinii - care, de obicei erau și stăpânii străini - mă refer la exemplul clasic al otomanilor. *Barbarii* erau în genere numiți cei care soseau pe neașteptate în expediții de jaf și furt. Tulburarea continuității legăturii cu pământul, bruierea religioasă și dezordinea, furtul și cererile nejustificate - pentru omul simplu - toate aceste rele erau ale străinilor.

În context japonez *barbarii* erau de fapt ceea ce noi înțelegeam la începutul secolului *sălbatici*. Era în acest sens - în cazul *ainilor*³⁴ și era în sensul de *străin* - în cazul europenilor (cu o ușoară nuanță peiorativă, evident).

Formarea poporului japonez s-a petrecut în timp - strămoșii populației majoritare actuale venind de pe continent în valuri succesive. Aceștia au găsit, însă, o populație diferită - AINU, proto-caucazieni³⁵ cu trăsături fizice similare nouă. Ei au fost - treptat-treptat - alungați din insula principală - Honshu - și izolați în Nord, în Hokkaidô. Între statul Yamato - constituit până în secolul al VII-lea - și triburile ainilor au avut loc numeroase ciocniri, miza constituind-o expansiunea teritorială. Unul dintre cele mai sângeroase episoade din istoria acestor confruntări este

³⁴ Și în mod curios atribuit încă de unii autori ai secolului nostru - vezi Liviu Petrina, *Ainii, aborigenii Japoniei*, București, 1970.

³⁵ Edwin O. Reischauer, *Japan. The Story of a Nation*, Charles E. Tuttle Co., Tôkyô, 1981, 1992, p. 9.

atacul fortului Taga³⁶, încheiat cu masacrarea garnizoanei și redobândirea supremației teritoriale - chiar dacă pentru scurtă vreme - a ainiilor în sudul Insulei Honshu.

Forța acestor *barbari* constituie un motiv suficient de serios de îngrijorare pentru conducătorii statului japonez, care hotărăsc instituirea unui rang militar special destinat acestei probleme. Noua funcție va face, însă o carieră deosebit de lungă și importantă în Japonia - și aici mă refer, evident, la aceea de **shogun**. Vreme de mai bine de șase secole vor exista în Japonia *dinastii paralele* ale acestor conducători militari ce vor guverna efectiv, ocultând sistematic autoritatea de *jure* a Împăratului. Primii comandanți militari care primesc titlul de *Sei-I-Tai-Shogun* (generalissimul care îi ucide pe barbari) sunt Otomo Otomaro și Sakanoue no Tamuramaro care reușesc să îi îndepărteze pe aini din Honshu și să îi izoleze în Hokkaidô în 794.³⁷ Treptat, din lunga titulatură nu va mai rămâne decât ultimul termen, care, privit din acest unghi nou, capătă noi valențe. Poate fi o constatare foarte interesantă dacă este privită din perspectiva rolului atât de mult disprețuitului *străin*. Iată un caz de influență decisivă a unui element străin al cărui "efect" avea să ofere Japoniei unul dintre simbolurile cele mai semnificative pentru tradiție. Clanurile Minamoto, Hôjô, Ashikaga și Tokugawa vor da Japoniei liderii militari - și civili în bună măsură - care vor influența toată istoria țării, cu perioadele sale de acalmie și violență deopotrivă.

Privind mersul evenimentelor în acest fel *barbarul* sau *străinul* ajung să legitimeze funcția celui care avea să fie adevăratul leader din arhipelag.

Atunci când sistemele politic, economic, militar, religios sau administrativ ale *străinilor* și-au dovedit superioritatea și eficiența, atitudinea japonezilor - spre deosebire de vecinii lor continentali - s-a modificat de la respingere la respect. Aculturația este un fenomen deseori întâlnit în istoria statelor lumii, iar japonezii nu au constituit o excepție în acest domeniu. "O cultură - spunea Georges Duby - poate, într-un moment din evoluția sa, să fie dominată, invadată, pătrunsă de o cultură exterioară, fie ca urmare a unor traumatisme de origine politică (cum sunt invaziile sau colonizarea), fie prin acțiunea infiltrațiilor discrete, ca

³⁶ R. H. P. Mason, J. G. Caiger, *A History of Japan*, Charles E. Tuttle Co., Tôkyô, 1992, p. 29 (masacrul are loc în 776).

³⁷ *Ibidem*, p. 47.

urmărire a mecanismelor fascinației sau conversiunii, ele însele dependente de inegală vigoare ...seducție a civilizațiilor cu care se confruntă.”³⁸

Odată cu pătrunderea budismului în Japonia - în 538, după unele surse, în 552, după altele³⁹ - influența cărturărească a Continentului începe să se facă mai mult simțită. Culmea sinofiliei va fi atinsă în perioada Regentului Shōtoku Taishi (593-622)⁴⁰, pentru care înțelepciunea Împăraților Chinei, știința de carte și budismul reprezintă principalele puncte de referință. China dinastiei T'ang îl inspiră pe Shōtoku în toate reformele sale.

“Dacă a avut loc un împrumut, spune Lucien Febvre, înseamnă că a existat o necesitate.”⁴¹ Exemplul oferit de marea putere continentală îl determină pe Shōtoku să își folosească întreaga influență pentru schimbarea numelui suveranului statului Yamato în TENNO (Fiul Cerului - Împăratul) al Țării soarelui răsare (NI-HON).⁴² Influența Chinei își spune cuvântul și în celelalte măsuri ale Regentului - dintre care cele mai importante ar fi recunoașterea budismului ca religie oficială în 594 și alcătuirea primei Constituții din istoria legislativă a Japoniei - în 604: Constituția cu 17 articole.⁴³ Principiile budiste și confucianiste pot fi regăsite în toate aceste acte, precum și în Reforma Taika⁴⁴ - ce are loc efectiv în 645, dar al cărei autor moral este considerat a fi regentul.

³⁸ Georges Duby, *Istoria sistemelor de valori în Antologie de texte din Dimensiunea umană a istoriei*, Op. cit., p. 140.

³⁹ *Nihon Shi* - le amintește pe amândouă.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 27.

⁴¹ Lucien Febvre, *Sensibilitate și istorie în Dimensiunea umană a istoriei*, op. cit., p. 123.

⁴² Vadime Elisseff, Danielle Elisseff, *Civilizația japoneză*, București, 1996, p. 34-35.

⁴³ Mai jos redau un pasaj din acest act legislativ care constituie totodată și crezul Prințului:

“Venerați cu sinceritate Cele trei comori. Acestea, și anume Buddha, Legea (Dharma) și clerul (Sangha) constituie țelul către care tind cu toții și fundația ultimă a tuturor țărilor. Fi-va oare vreo epocă sau vreun om care nu va ști să prețuiască acest adevăr? Puțini sunt cei cu adevărat vicioși. Dacă sunt instruiți cum trebuie - cu toții vor urma acest adevăr. Cum am putea îndrepta căile greșite (...) dacă nu căutându-ne refugiul în Cele trei comori?” (art. 2) - citat din Nakamura Hajime în *Consciousness of the Individual and the Universal Among the Japanese*, în *The Japanese Mind*, Charles A. Moore editor, University of Hawaii Press, Honolulu, 1967, p. 181.

⁴⁴ Reforma Taika a constat într-o modificare radicală de viziune, în conformitate cu care aristocrații japonezi aveau să se transforme în simpli funcționari, fiind deposezați de proprietățile lor pe care - începând cu 645 - aveau să le administreze în

Nu întotdeauna sistemele importante se vor dovedi și eficiente. Importantă este însă existența acestor *tendințe* de receptare, de preluare a unui sistem străin de valori. De altfel, nu sunt puține “manualele clasice” dedicate studiului culturii și civilizației nipone care dau ca trăsături specifice mentalității japoneze “cosmopolitismul cultural” și “conexiunea tendințelor de excludere și receptare”.⁴⁵

Am insistat asupra acestor reforme înfăptuite după model chinez pentru a ilustra importanța ca model pe care o cultură-emitent, China - o poate avea în raportul cu cultura-receptor, Japonia. Ca orice transfer, însă au avut loc numeroase modificări aduse modelului original. Grila de apreciere autohtonă reflectă fluctuații în depozitarea “bunurilor” materiale (începând cu *sapicii* și terminând cu clopotele de bronz), ca și a celor spirituale pe tărâm nipon. “Japonizarea” (sau “niponizarea”) tuturor acestor *efective* primite constituie o etapă extrem de importantă a evoluției mentalității. Pătrunderea elementului alogen, deși privită cu respect, nu este acceptată întru totul până ce nu reflectă ceea ce putem denumi specificul japonez.

Unul dintre exemplele cele mai grăitoare care pot fi invocate în sprijinul acestei teorii îl constituie creștinismul. Nu este asimilat în secolul al XVI-lea și nici în secolul următor, datorită faptului că își păstrează identitatea ca religie universală, neacceptând compromisuri de idei, ci remodelându-și subiecții în spirit propriu. Aceste procese au dus la confruntări încheiate cu rezultate catastrofale - Revolta de la Shimabara din 1637⁴⁶ este înăbușită cu cruzime de autoritățile shōgunale - și absoluta intoleranță a vreunui import spiritual atât de diferit.

folosul statului, oficial reprezentat prin Împărat. Vechile feude erau împărțite oamenilor care urmau să le exploateze și să își întrețină familia în acest fel. Ei plăteau taxe către oficialitățile centrale și locale, cu deosebirea că în noile condiții nu îi mai plăteau seniorului, ci funcționarului responsabil cu administrarea respectivelor ținuturi. Parcelele erau distribuite în funcție de numărul “gurilor de hrănit” și erau redistribuite din 6 în 6 ani pentru a nu dezavantaja pe nimeni. De la intenții și chiar prevederi legale până la punerea lor în practică, însă, este un drum lung. Astfel au apărut oportunitățile pentru favoritisme și ilegalități, evidențiindu-se astfel lipsa unei reale aderențe a sistemului chinez în Japonia. Încet-încet se formează micile proprietăți în zonele de curând desțelenite, care nu au mai intrat sub incidența legii. De la aceste *shōen*-uri se vor reface încet și marile proprietăți, prevederile Reformei intrând în desuetudine.

⁴⁵ *Japan - Its Land, People and Culture* compilată de Japanese National Commission for UNESCO; printed and published by Printing Bureau, Ministry of Finance ... and The Ministry of Education, Tokyo, Japan, 1958, 1964, în “Introducere”.

⁴⁶ William Theodore de Bary, *op. cit.*, p. 305.

Atacurile la adresa creștinismului sunt reiterate cu o vigoare deosebită în secolul al XIX-lea de către Inoue Tetsujirô:

“Creștinismului îi lipsește spiritul naționalist - spune Tetsujirô - și nu numai că îi lipsește sensul națiunii ... mai mult - se opune acestuia. În concluzie - putem afirma fără teama de a greși: *creștinismul este incompatibil cu naționalismul.*”⁴⁷

În finalul discursului său, politicianul afirma:

“În definitiv, creștinismul este *antinațional* (*hikokkashugi*) și nu acordă nici un fel de importanță loialității și patriotismului. Discipolii săi nu fac diferența între propriul conducător și șefii altor state, susținând acele idei întâlnite la toate religiile universale. Ca un corolar al celor afirmate - *creștinismul se află în contradicție clară cu naționalismul japonez.*”⁴⁸

De data aceasta, însă (în secolul al nouăsprezecelea) religia creștină reușește să “reziste” - ba chiar să se impună în Japonia. Din păcate - ceea ce nu acceptaseră iezuiții și franciscanii în secolul al XVI-lea se întâmplă către sfârșitul secolului. Creștinismul este acceptat de către politicienii vremii datorită faptului că a putu fi transformat în instrument politic.

Principalul mesaj ideologic care i-a fost “atașat” a fost acela conținut în Ordonanța Imperială a Educației⁴⁹, devenită între timp unul dintre principalele “teste” ale naționalismului japonez. “Moralitatea civilă”, recomandarea cea mai importantă conținută în ordonanță și-a găsit în Creștinism un mijloc eficient de propagandă.

În acest fel înfocatul atacator al religiei lui Christos își schimbă discursul în mod simțitor: Inoue Tetsujirô aprecia “faptul că în ultimii ani Creștinismul nu a venit în contradicție cu *kokutai* ...”⁵⁰, lucru care s-a produs ca urmare a “niponizării”⁵¹ sale. Mai mult - Tetsujirô lansează ideea unei “etici naționale” constituită din bunăvoința confuciană, compasiune budistă și altruism creștin.⁵² Eficiența discursului acestui principal ideolog al Perioadei Meiji s-a văzut în grabnica organizare a

⁴⁷ Carol Glück, *op. cit.*, p. 133.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ Ordonanța Imperială a Educației este redată în întregime în lucrare; la nota 56 se găsesc câteva informații și comentarii.

⁵⁰ Inoue Tetsujirô citat în Carol Glück, *op. cit.*, p. 135. *Kokutai* - despre care vorbește Inoue este politica națională, explicată mai pe larg în Ordonanța Imperială redată în lucrare.

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² *Ibidem.*

unei “Întruniri a celor trei biserici” (*Sankyô kaidô*)⁵³, la care au fost invitați creștinii, budiștii și shintoiștii, cu scopul de “a uni statul cu bisericile”, precum și pentru promovarea unei “moralități naționale”.⁵⁴

Pe fondul tensiunilor provocate de pătrunderea unor noi concepte europene - respectiv *socialismul* - către sfârșitul Epocii Meiji problema creștinismului se estompează.

Mărturia unui intelectual japonez referitoare la problema Creștinismului este, cred, relevantă:

“Nu afirm că religia creștină se opune scopului educației naționale pentru că nu e animată de spiritul naționalismului, ci mai degrabă pentru că e stăin.”⁵⁵

Din toată agitația provocată de răspândirea creștinismului în Japonia secolului al nouăsprezecelea putem trage o concluzie: de fapt creștinii - fie ei japonezi, fie ei străini - au servit ideologilor ca un soi de *străini metaforici*. Pe fundalul creat de aceștia se puteau reflecta mult mai bine patriotismul și naționalismul discursului oficial.

Nu numai că tot ce era străin a fost folosit pentru a defini mai bine elementul nativ, dar iată că - odată definit - autohtonul era folosit în *naționalizarea* elementului străin. Astfel, creștinismul a servit ca structură depozitară și mediatore a *moralității civile* exprimată în Ordonanță, care a devenit în acest fel un test al loialității creștine. Celor ce credeau în Christos și în biserica lui le era permis să își păstreze religia, cu condiția să arate aceeași disponibilitate față de jurământul de credință al *niponismului* - **Ordonanța Imperială a Educației**:

“Luați aminte la cele ce vă spun, supuși ai mei! Strămoșii noștri Imperiali (waga kôso kôso) au fondat Imperiul Nostru pe baze largi și nepieritoare și au cultivat adânc și cu hotărâre virtutea; supușii Noștri, mereu uniți întru loialitate (chu) și pietate (kô) au demonstrat frumusețea acestora - din generație în generație. Aceasta este măreția caracterului fundamental al Imperiului Nostru (kokutai no seika) și de aici ne tragem întreaga învățătură (kyôku no engen). Voi, supuși ai Noștri - fiți credincioși părinților voștri și iubitori cu frații și surorile voastre; ca soți și soții trăiți în armonie, iar ca prieteni - în sinceritate; fiți voi înșivă trăind modest și cumpătat; fiți îngăduitori cu toată lumea; învățați mereu și cultivați artele, (căci numai în acest fel) vă veți dezvolta capacitățile

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Este principalul mesaj conținut în ordin.

⁵⁵ Tanimoto Tomeri, *Yasokyo kengi* în *Tetsugaku zasshi* 8, no. 79, (1893), p. 1400.

intelectuale și vă veți perfecționa forța morală; mai departe contribuiți la binele public și la promovarea unor interese comune; respectați întru totul Constituția și vegheați la respectarea legilor; iar de va trebui s-o faceți, puneți-vă degrabă și cu curaj în slujba statului (giyukô no hôshi); în felul acesta veți sta de strajă prosperității ... Tronului nostru Imperial, de-același leat cu cerul și pământul. Astfel - nu numai că ne veți fi supuși buni și de încredere (churyô no shinmin), dar veți păstra la loc de cinste cele mai bune tradiții ale strămoșilor voștri.

Calea pe care am descris-o până aici este într-adevăr învățătura încredințată de către Strămoșii Noștri Imperiali - spre păstrare - atât mie, cât și supușilor, căci ea este fără de greșală și mereu adevărată - în orice timp și în orice loc. Este dorința Noastră - aceea de a o păstra în suflet cu venerația cuvenită, de a o împărtăși vouă, supușilor Noștri - spre a dori cu toții să atingem aceleași virtuți.

Cea de-a 30-a zi a celei de-a 10-a luni a celui de-al 23-lea an al Epocii Meiji. (1890)”⁵⁶

Textul este semnificativ pentru a demonstra “legătura” pe care o poate avea doctrina creștină cu actul emis de Împărat în 1890. Din aceste rânduri putem deduce - fie că japonezii nu înțeleseseră absolut nimic din doctrina creștină, fie că nu existase posibilitatea ca o *weltanschauung*⁵⁷ atât de străină să poată fi asimilată, date fiind existența anterioară a unei viziuni despre viață, precum și reținerile motivate mai sus, - fie că pur și simplu doctrina nu prezentase nici un fel de interes pentru japonezii preocupați de căutarea și găsirea propriei identități în tradiție, în propriile valori. Dorința lor de a intra cât mai repede în rândul națiunilor puternice ale lumii - cu scopul imediat al obținerii supremației în Asia - este posibil ca să îi fi determinat să ia în considerare și fondul conceptelor importate din Europa și America. Izul *străin* al acestor probleme, însă, au făcut ca ele să rămână într-un fel sau altul la *jumătatea drumului*. Fie neasimilate complet, fie înțelese deformat, aceste idei au determinat un curs mai tensionat al procesului modernizării în Japonia.

“În orice *civilizație tradițională* străinul este perceput cu intensitate maximă. Comportamentul special față de străin, bun sau rău, se remarcă tocmai prin faptul că este special. Cu cât o societate este mai deschisă și

⁵⁶ *Kyôiku ni kan suru chokugo* a fost elaborată în 1890 de către Împăratul Meiji și a constituit actul de bază în legitimarea identității moderne a japonezilor. După cum putem, însă, observa - tonul nu diferă mult de cel al Prințului Shotoku.

⁵⁷ Carl Gustav Jung, *Puterea sufletului*, 4 volume, București, 1994, vol. 1, p. 13.

mai urbanizată, deci mai cosmopolită, cu atât străinul își pierde din interes și încetează a mai fi un caz.”⁵⁸

Acceptarea urmată de refuzul hotărât al străinilor în Japonia secolului al XVII-lea, expulzarea lor prin legi și prin punerea în acțiune a tuturor forțelor politice și militare nipone care au făcut posibilă *curățirea* teritoriului de străini până în 1640⁵⁹ - creează un precedent în relațiile cu aceștia, pe care nici măcar *Rangaku* (Școala Studiilor Olandeze)⁶⁰ înființată la sfârșitul secolului al XVIII-lea nu reușește să îl elimine.

Încă de la venirea Comandorului Matthew Perry japonezii dau semne de neliniște. Shogunatul Tokugawa își trăia ultimile clipe, iar *Sonnô jôi* (“Venerați-l pe Împărat și izgoniți-i pe barbari!”)⁶¹ este primul slogan politic apărut ca urmare a acestei situații. Lozinca include două entități opuse: domnia Împăratului, simbolul țării este incompatibilă cu prezența străinilor în arhipelag. Integritatea statului și a supușilor săi este amenințată de elementul alogen. Îrumperea acestuia într-un spațiu netulburat - din punct de vedere politic, religios, filosofic, administrativ - vreme de un sfert de mileniu, declanșează puternice reacții de respingere. *Sonnô jôi* - este expresia încercării japonezilor de a-și păstra țara *necontaminată* de lumea din afară și de a reînvia acea *Vârstă de aur* din istoria țării, pe care a reprezentat-o Epoca Heian (794-1185), înainte de perioada așa numitei *guvernări duale*⁶² - cu Împăratul ca legatar al treburilor țării - *de jure* - și Shôgunul ca executor al acestora - *de facto*.

⁵⁸ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 178.

⁵⁹ William Theodore de Bary, *op. cit.*, p. 305.

⁶⁰ Paul H. Varley, *op. cit.*, p. 192-193.

⁶¹ Ruth Benedict, *op. cit.*, p. 76.

⁶² Vârsta de aur este perioada istorică în care, sub ocârmuirea unor Împărați înțelepți - spun japonezii - viața oamenilor și mai ales cultura niponă cunosc un salt remarcabil. Ceea ce este sigur și stă mărturie pentru viața mai bună - este explozia demografică petrecută în Epoca Heian (794-1185). Numele perioadei vine de la acela al Capitalei, care în acest interval este Heian-kyô (actualul Kyôto) care avea să rămână orașul de reședință al Împăratului până în 1868, când se mută la Edo - respectiv Tôkyô. În 1885, în urma Bătăliei de la Danno-ura Minamoto Yoritomo înființează primul Guvern militar - Bakufu - cu sediul la Kamakura. Yoritomo elaborează un set de legi și de concepte care aveau rolul de a structura noua administrație. Șeful acestui Bakufu avea să fie Yoritomo, care este investit de Împărat cu titlul de *Shôgun*. De aici se va naște guvernarea bicefală, căreia îi va pune capăt Restaurarea Imperială din 1868. Instituția shogunală va fi de altfel desființată în acest an, punându-se capăt unei situații politice care durase mai bine de șapte secole și în care puterea imperială fusese sistematic ocultată.

Deși sosirii lui Perry îi urmează venirea primului consul american - Townsend Harris - în 1856,⁶³ care inaugurează prima misiune diplomatică străină (întărită printr-un tratat comercial), în conștiința japonezilor nu se produce cu adevărat nici o mutație.

Mulți sunt de părere că manevrele reprezentanților shōgunatului care tratau cu străinii erau menite să le amăgească încrederea pentru o vreme - timp în care Japonia ar fi putut să se înarmeze și să poată alunga "barbarii" odată pentru totdeauna.⁶⁴

Se deschid câteva porturi pentru comerțul cu străinii. În urma discuțiilor purtate de Harris este acceptată clauza extrateritorialității - care acorda dreptul noilor veniți să își judece concetățenii după legile proprii și nu după cele japoneze. Acest succes al diplomației occidentale a dus la o creștere a nemulțumirilor în rândul autorităților nipone.

În Satsuma și Chōshū autoritățile locale refuză cu încăpățănare să își deschidă porturile pentru comerțul cu străinii. Curioase, în acest context, sunt reacțiile japonezilor, față de propriile atitudini. În 1862 un englez pe nume Richardson este omorât de către un patriot japonez. "Răspunsul" britanicilor - consemnat în istorie ca *Incidentul de la Namamugi*⁶⁵ - a constat în bombardarea portului Kagoshima și distrugerea sa completă. Firavele replici ale japonezilor dotați cu muschete fabricate în țară după modelul armelor importate de la portughezi - în secolul al XVI-lea - nu au avut nici un efect în rândul inamicilor. În loc să jure eterna război împotriva britanicilor - reacție perfect justificată în conformitate cu grila *noastră* de așteptări - japonezii din Satsuma au căutat prietenia acestora. Măreția acțiunilor militare desfășurate de englezi i-au determinat pe localnici să caute să aibă relații comerciale din ce în ce mai extinse cu europenii. Ba chiar au înființat și un colegiu după modelul britanic.

Evenimente similare se petreceau în Chōshū un an mai târziu. Am putea lega aceste relații de perioada de început a relațiilor cu străinii. A existat însă o bună doză de animozitate între japonezi și străini, care s-a păstrat și după decenii. Motivul pentru care este înjunghiat Prințul Moștenitor al Tronului Rusiei⁶⁶ este acela că, după sosirea în arhipelag, nu a mers direct la Împărat să își prezinte omagiile. Contrar așteptărilor -

⁶³ Paul H. Varley, *op. cit.*, p. 204.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Ruth Benedict, *op. cit.*, p. 173-174.

⁶⁶ Carol Glück, *op. cit.*, p. 130-131.

patriotul japonez responsabil de aceasta a fost pedepsit iar Prințului rănit i-a făcut o vizită personală chiar Împăratul. Zece mii de scrisori din întreaga Japonie au sosit la patul bolnavului, exprimând regretul incidentului. Era oare vorba de o compasiune sinceră sau de o teamă îngrozitoare de consecințele pe care un asemenea incident le-ar fi putut avea - atât pe plan extern, cât și pe plan intern? Era oare acel simț de conservare națională cel care a acționat în acest context sau o reală părere de rău pentru suferința Prințului?

Fie oameni "în carne și oase", fie închipuiți, străinii au prezentat un gen de oglindă ideologică în Perioada Meiji. Au reprezentat cel mai bun mijloc de întreținere a ideologiei cu caracter naționalist, a ideilor de loialitate față de Împărat și de iubire de patrie. De fapt, occidentalii nu au constituit niciodată *Problema*. Amenințarea pe care aceștia ar fi reprezentat-o - a fost o idee lansată și întreținută de propaganda oficială. Efectul s-a putut constata în rândul maselor pentru care discursurile vremii s-au dovedit foarte eficiente. Ceea ce a contat cu adevărat pentru conducători, mai ales, a fost *ideea de Occident*; aceasta a fost creată cu scopul - poate nu chiar atât de clar la început - de a se defini pe sine. Adevăratul "Vest" era irelevant; în Vestul imaginat oamenii erau incapabili de loialitate și pietate filială - și era de ajuns pentru a defini aceste trăsături ca fiind specific japoneze.

"Celălalt este un personaj omniprezent în imaginarul oricărei comunități. Jocurile *alterității* se constituie într-o structură arhetipală."⁶⁷ Iată că nici societatea niponă nu se substituie acestei realități.

Japonezii - pentru care nu există o modalitate de a lua în considerare lumea obiectivă în funcție de o unitate de măsură bine stabilită, sunt sensibili la distincția dintre *eu* și *tu*, sau *ego* și *alter*,⁶⁸ respectiv în problemele legate de relațiile inter-umane. În acest fel se conturează conștiința individului.

Există, bineînțeles și o anumită ingenuitate a japonezului care *descoperă lumea* - a celui care își părăsește *cetatea*, a celui pe care împrejurări imposibil de controlat îl fac să pornească din *cosmos* spre *haos*, din cunoscut spre necunoscut, din *interior* (**uchi**) spre *exterior* (**soto**).⁶⁹

⁶⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 177.

⁶⁸ Takie Sugiyama Lebra, *Japanese Patterns of Behavior*, Univesity of Hawaii Press, 1976, p. 2-3.

⁶⁹ Takeo Doi, *op. cit.*, p. 40-44.

Iată o astfel de relatare ce aparține unuia dintre “pionierii” modernizării - *Yukichi Fukuzawa*-, care însoțește trei misiuni diplomatice japoneze în calitate de translator - în 1860, 1862 și 1867, atât în Europa, cât și în America. În “Autobiografia” sa el mărturisea:

“În grupul nostru s-au iscat numeroase momente de confuzie și jenă, întrucât nu știam mai nimic despre obiceiurile vieții americane. Unele aspecte sociale, politice și economice s-au dovedit a fi de-a dreptul inexplicabile. Într-o zi ... l-am întrebat pe un american ce fac urmașii lui George Washington. La care acesta mi-a răspuns:

- Cred că mai este o femeie - descendentă directă a lui Washington. Nu știu unde este acum, dar am auzit că s-a măritat.

Răspunsul a venit pe un ton atât de firesc, încât m-a șocat.

Sigur - știam că America e republică și la fiecare patru ani au un alt președinte, dar mi-am închipuit întotdeauna că familia lui Washington ar trebui să aibă un regim special, deosebit de acela al celorlalte familii. Modul meu de gândire pornea, desigur - de la venerația pe care japonezii o manifestă față de fondatorii unor mari (dinastii de) conducători - așa cum fusese Ieyasu pentru familia Shōgunilor Tokugawa și care în mintea oamenilor era un fel de zeu. Astfel - îmi amintesc de imensa uimire pe care am simțit-o primind acel răspuns prompt despre familia Washington. În ceea ce privea mașinăria industrială - aceasta nu prezenta o așa de mare noutate pentru mine. Mai mult - în materie de trai, convenții sociale, obiceiuri și moduri de gândire, m-am simțit în America învăluit în Necunoscut.”⁷⁰

Străinul strănește spaima, neîncrederea, dezaprobarea, uimirea cu alte cuvinte - provoacă mutații. Străinătatea este mai ușor de evitat, încremenirea sa spațială plasând-o la o distanță confortabilă - dacă ne gândim la Europa și chiar la Statele Unite și care în secolul al XIX-lea mai conferă încă protecție. Din acele *ținuturi îndepărtate* sosesc însă semnale ale progresului, ale unei alte vieți, ale unor obiceiuri diferite care neliniștesc. Conștienți de situația lor geopolitică - de “țară mică” - japonezii acționează - dincolo de uimire și supărare, dincolo de bucurie și nemulțumire - cu profesionalism.

⁷⁰ Yukichi Fukuzawa, *The Autobiography of Fukuzawa Yukichi*, tradus în limba engleză de nepotul său Kiyooka Eikichi, Tōkyō, 1934, p. 118-144 - citat de William Theodore de Bary în *op. cit.* p. 626.

Abstract
THE OTHER IN MEIJI JAPAN (1868-1912)

The Foreigner and His Image in Meiji Japan (1868 – 1912) Meiji Japan (1868 – 1912) remains as the embodiment of radical changes that took place in a very short time. All the specialists seem to agree on placing Meiji Japan at the top of a list of victors, both within borders and outside them. As far as other nations are concerned, only a few could be proud of such a radical social, cultural, economical, military and political change in less than fifty years. Japan's evolution from a politically and economically isolated country to a modern and open one is very interesting for us, the Romanians that underwent a similar experience after 1989. Meiji Japan could be seen as a model of transition in an efficient way from a closed society to an open one. A very painstaking effort that the governors took in the nineteenth century Japan was the construction of a strong identity. It was necessary for a nation that wanted to be included in the family of modern countries to find a distinct mental and material shape so that it could be included as a unique voice. In drawing it the Japanese governors used the foreigners. Sometimes their image was stronger than the people themselves. The immediacy of the foreigners still remains a fact. Fancied or real, the foreigners played a very important role in Modern Japan's new identity. As foreigners played such an important part in developing the modern Japanese society that everybody has esteemed ever since, I considered them a very good theme for this paper. The presence of these others in Japan's history seems to be very significant. The Ainu gave credit to the real leader in Japan – the Shogun. The Mongols' trials to invade Japan triggered off The Emperor's cult in the thirteenth century. The Westerners who arrived in Japan in the sixteenth century helped Nobunaga and Hideyoshi make peace in Japan. Nineteenth century foreigners' presence made Japan feel like redefining itself. Scarce and short timed as it may be – the presence of foreigners is very strongly perceived by the natives. We also have to talk about the cultural and economical emulation of China. A very scarce enumeration of foreign influences, as well as the presentation of the Japanese people's mind in the nineteenth century stand for the fact that the other helps one to redefine better and sometimes quicker than expected. As difficult to believe, as it may seem, the access to one's own values and cultural traditions is sometimes accelerated and even restored by a foreign presence. The present paper is a very short study of such a case. The presence of foreigners, emulating their values, making conscious of the differences between them, the dynamics of the source of influences and ideas (Alter) and the recipient (Ego, that is the Japanese) are treated here as well. As far as changing one's mind regarding foreigners, the cases of Inoue Tetsujiro and Yukichi Fukuzawa seemed to be the most interesting ones. So I introduced them as study cases.